INGLIZ VA TURK TILLARIDA INTERNET MULOQOTINING LINGVISTIK VA PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Dexqonova Marifatxon Abbosjon qizi

Toshkent shahar CHilonzor tumani 534-sonli Maktabgacha talim muassasasi tarbiyachi - o'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu tezisda ingliz va turk tillarida internet muloqotining lingvistik hamda pragmatik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Internet kommunikatsiyasida qo‘llaniladigan leksik qisqartmalar, neologizmlar, emojilar, grafik vositalar, nutqiy aktlar va muloqot strategiyalarining o‘ziga xos jihatlari yoritiladi. Shuningdek, ingliz va turk tillaridagi raqamli muloqotda til tejamkorligi, norasmiy uslub, madaniy qadriyatlar va kommunikativ maqsadlarning namoyon bo‘lishi ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: internet muloqoti, lingvistika, pragmatika, ingliz tili, turk tili, raqamli kommunikatsiya, qisqartmalar, emojilar, nutqiy aktlar, ijtimoiy tarmoqlar.

KIRISH

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi insonlar o‘rtasidagi muloqot shakllarining tubdan o‘zgarishiga sabab bo‘ldi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, elektron pochta va turli raqamli platformalar kundalik kommunikatsiyaning ajralmas qismiga aylandi. Natijada tilning qo‘llanish doirasi kengayib, internet muloqotiga xos bo‘lgan yangi lingvistik birliklar, ifoda vositalari va pragmatik strategiyalar shakllandi.

Internet muloqoti an’anaviy og‘zaki va yozma nutq o‘rtasidagi o‘ziga xos kommunikativ shakl sifatida namoyon bo‘ladi. Unda yozma nutqqa xos grafik belgilar bilan bir qatorda og‘zaki muloqotga xos emotsionallik, spontanlik, norasmiylik va dialogiklik ham kuzatiladi. Shu sababli internet diskursini lingvistik va pragmatik jihatdan o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ingliz va turk tillari internet muloqotida keng qo‘llaniladigan tillar qatoriga kiradi. Ingliz tilining xalqaro kommunikatsiyadagi mavqei uning raqamli muhitda keng tarqalishiga xizmat qilsa, turk tilidagi internet muloqoti turk jamiyatining madaniy, ijtimoiy va tilga oid xususiyatlarini aks ettiradi. Har ikki tilda o‘xshash kommunikativ vositalar mavjud bo‘lsa-da, ularning qo‘llanishi, ma’no ifodalash imkoniyatlari va pragmatik vazifalarida muayyan farqlar kuzatiladi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz va turk tillarida internet muloqotining asosiy lingvistik hamda pragmatik xususiyatlarini aniqlash, ularning umumiy va farqli jihatlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Internet muloqotining lingvistik xususiyatlari

Internet muloqotining lingvistik xususiyatlari, avvalo, til birliklarining ixchamligi, leksik yangilanish, imloviy o‘zgarishlar va grafik vositalarning faol qo‘llanishida namoyon bo‘ladi. Raqamli muhitda foydalanuvchilar fikrni tez va qisqa ifodalashga intiladilar. Natijada so‘zlarning qisqartirilgan shakllari, akronimlar, sleng birliklari va yangi so‘zlar keng tarqaladi.

Ingliz tilidagi internet muloqotida *LOL* (*laughing out loud*), *BTW* (*by the way*), *OMG* (*oh my God*), *BRB* (*be right back*) kabi qisqartmalar ko‘p uchraydi. Ular xabarni ixchamlashtirish bilan birga muayyan emotsional yoki kommunikativ ma’noni ham ifodalaydi. Masalan, *LOL* ko‘pincha kulgi yoki vaziyatga ijobiy munosabatni bildiradi, biroq kontekstga qarab kinoya yoki yumshatish vositasi sifatida ham qo‘llanishi mumkin.

Turk tilidagi internet muloqotida ham qisqartmalar, norasmiy yozuv shakllari va ingliz tilidan o‘zlashgan birliklar faol ishlatiladi. Masalan, *tmm — tamam, slm — selam, nbr — ne haber?* shakllari kundalik raqamli muloqotda uchrashi mumkin. Shuningdek, *aynen* (“aynan”, “to‘g‘ri”), *ya, yani* kabi birliklar norasmiy suhbatlarda munosabat bildirish, fikrni ta’kidlash yoki muloqotning tabiiyligini ta’minlash vazifasini bajaradi.

Har ikki tilda ham til tejamkorligi tamoyili muhim ahamiyatga ega. Biroq qisqartmalarning mazmuni va qo‘llanish chastotasi muloqot platformasi, foydalanuvchilarning yoshi, kommunikativ vaziyat va ijtimoiy guruhga qarab o‘zgaradi. Shu sababli bunday birliklarni faqat shakliy qisqartirish sifatida emas, balki raqamli kommunikatsiyaning ijtimoiy-lingvistik hodisasi sifatida ham o‘rganish lozim.

Internet muloqotining yana bir muhim xususiyati — imlo va punktuatsiya me’yorlarining vaziyatga qarab o‘zgarishidir. Ingliz tilida *gonna*, *wanna* singari norasmiy shakllar, so‘zlarning qisqartirilgan yozilishi va bosh harflardan emotsional maqsadda foydalanish kuzatiladi. Turk tilida esa ayrim foydalanuvchilar turk alifbosidagi *ç, ğ, ı, ö, ş, ü* harflari o‘rniga oddiy lotin belgilaridan foydalanadilar. Masalan, *çok* so‘zi *cok*, *güzel* so‘zi esa *guzel* tarzida yozilishi mumkin. Bunday holatlar, ayniqsa, tezkor yozish sharoitida uchraydi.

Shu bilan birga, imloviy me’yorlarning buzilishi doimo til bilmaslikni anglatmaydi. Ko‘p hollarda bu foydalanuvchining tezkor muloqotga moslashuvi, norasmiy uslubni tanlashi yoki guruhga xos yozuv an’analariga rioya qilishi bilan izohlanadi.

Emojilar, emotikonlar, xeshteglar va boshqa grafik vositalar ham internet diskursining muhim tarkibiy qismidir. Masalan, ingliz va turk tillaridagi xabarlarda ☺, 😂, ♥ kabi emojilar quvonch, kulgi, mehr yoki ijobiy munosabatni ifodalashi mumkin. Biroq ularning ma’nosi kontekstga bog‘liq bo‘lib, ayrim vaziyatlarda kinoya, norozilik yoki istehzoni ham anglatadi. Demak, raqamli muloqotda ma’no faqat so‘zlar orqali emas, balki grafik va vizual vositalar yordamida ham shakllanadi.

Internet muloqotining pragmatik xususiyatlari

Pragmatika til birliklarining muayyan kommunikativ vaziyatda qanday ma’no anglatishini, so‘zlovchining maqsadi va tinglovchining talqinini o‘rganadi. Internet muloqotida pragmatik omillar alohida ahamiyat kasb etadi,

chunki yuzma-yuz suhbatdagi intonatsiya, mimika, imo-ishora va boshqa noverbal vositalarning ko‘pi yozma raqamli muloqotda bevosita mavjud bo‘lmaydi. Shu bois foydalanuvchilar o‘z munosabatini turli leksik, grafik va kontekstual vositalar orqali ifodalaydilar.

Ingliz tilidagi internet muloqotida xushmuomalalik, fikrni yumshatish va suhbatdoshga bosimni kamaytirish uchun *please, thanks, could you, I think* kabi birliklar qo‘llanadi. Masalan, *Could you send me the file, please?* jumlasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri buyruqdan ko‘ra muloyimroq iltimosni bildiradi. Biroq ijtimoiy tarmoqlardagi norasmiy suhbatlarda bu shakllar qisqarishi yoki boshqa vositalar bilan almashishi mumkin.

Turk tilida esa *lütfen* (“iltimos”), *teşekkür ederim* (“rahmat”), *rica ederim* (“arzimaydi”), *kusura bakma* (“xafa bo‘lma”, “uzr”) kabi birliklar xushmuomalalik va ijtimoiy munosabatlarni ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. *Merhaba, selam* kabi salomlashuv shakllari ham kommunikativ vaziyatga qarab tanlanadi. Masalan, rasmiy yozishmada *Merhaba* yoki *Sayın...* kabi shakllar ishlatilishi mumkin, do‘stlar o‘rtasidagi suhbatda esa *Selam* shakli tabiiyroq ko‘rinadi.

Bu misollar ingliz va turk tillarida xushmuomalalikning turli lingvistik vositalar orqali ifodalanishini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, muayyan shaklning rasmiy yoki norasmiyligi faqat tilning o‘zigagina emas, balki ishtirokchilarning o‘zaro munosabati, yoshi, mavqei va kommunikativ maqsadiga ham bog‘liq.

Internet muloqotida nutqiy aktlar, ya’ni so‘zlash orqali bajariladigan kommunikativ harakatlar ham faol namoyon bo‘ladi. Bular qatoriga so‘rash, iltimos qilish, va’da berish, tabriklash, minnatdorchilik bildirish, uzr so‘rash va tanqid qilish kiradi. Masalan, ingliz tilidagi *Thank you for your help!* hamda turk tilidagi *Yardımın için teşekkür ederim!* jumlalari minnatdorchilik bildirish aktini ifodalaydi. Har ikkala holatda ham nutqiy aktning mazmuni leksik vositalar va vaziyat orqali aniqlanadi.

Raqamli muloqotda bilvosita nutqiy aktlar ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, *Can you open the window?* shaklan savol bo‘lsa-da, muayyan kontekstda iltimos vazifasini bajaradi. Turk tilidagi *Kapıyı açabilir misin?* (“Eshikni ochib bera olasanmi?”) jumlasi ham shunga o‘xshash pragmatik xususiyatga ega. Bunday misollar grammatik shakl bilan kommunikativ maqsad doimo bir xil bo‘lavermasligini ko‘rsatadi.

Emojilar pragmatik ma’noni aniqlashtirish, hissiy munosabatni bildirish va ehtimoliy tushunmovchiliklarni kamaytirish vazifasini bajaradi. Masalan, qisqa javobdan keyin qo‘shilgan tabassum belgisi xabarni samimiyroq ko‘rsatishi mumkin. Aksincha, muayyan vaziyatda bir xil belgi kinoyali ma’noda ham talqin qilinadi. Shuning uchun internet muloqotidagi pragmatik tahlilda xabarning mazmuni, oldingi yozishmalar va suhbatdoshlarning munosabatini hisobga olish zarur.

Ingliz va turk tillaridagi internet muloqotining qiyosiy tahlili

Ingliz va turk tillaridagi internet muloqotining umumiy jihatlaridan biri — til tejamkorligi, norasmiy leksikaning keng qo‘llanishi va grafik vositalar yordamida emotsional ma’no ifodalanishidir. Har ikki tilda ham qisqartmalar, emojilar, xeshteglar va ingliz tilidan o‘zlashgan raqamli atamalar uchraydi. Ayniqsa, yoshlar muloqotida sleng va yangi birliklar tez tarqalib, tilning dinamik rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, ikki tilning grammatik va madaniy xususiyatlari internet diskursida o‘z aksini topadi. Ingliz tilida grammatik jihatdan nisbatan ixcham tuzilmalar va keng tarqalgan qisqartmalar muloqotni tezlashtirishga xizmat qiladi. Turk tilida esa qo‘shimchalar orqali grammatik ma’nolarni ifodalash imkoniyati, murojaat shakllari va ayrim madaniy jihatdan muhim xushmuomalalik vositalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Biroq bu farqlarni qat’iy qoidalar sifatida talqin qilish to‘g‘ri emas. Internet muloqoti doimiy ravishda o‘zgarib boradi va bir xil til doirasida ham platformalar, yosh guruhlari hamda kommunikativ vaziyatlar o‘rtasida sezilarli

tafovutlar kuzatiladi. Masalan, elektron pochta, akademik forum va rasmiy tashkilotlarning ijtimoiy tarmoq sahifalarida nisbatan me’yoriy til qo‘llansa, do‘stlar o‘rtasidagi messenjer yozishmalarida qisqartmalar va norasmiy ifodalar ko‘proq uchraydi.

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, internet muloqotining samaradorligi faqat grammatik to‘g‘rilikka bog‘liq emas. Unda kommunikativ maqsadni to‘g‘ri anglash, kontekstni hisobga olish, suhbatdoshning ijtimoiy maqomiga mos uslubni tanlash va emotsional ma’nolarni to‘g‘ri talqin qilish ham muhimdir. Shu sababli ingliz va turk tillaridagi internet diskursini o‘rganish xorijiy tillarni o‘qitish, tarjima nazariyasi, madaniyatlararo kommunikatsiya va zamonaviy tilshunoslik uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ingliz va turk tillarida internet muloqoti tilning zamonaviy rivojlanish jarayonlarini aks ettiruvchi murakkab lingvistik va pragmatik hodisadir. Uning lingvistik xususiyatlari qisqartmalar, neologizmlar, sleng, imloviy o‘zgarishlar va grafik vositalarning qo‘llanishida namoyon bo‘lsa, pragmatik xususiyatlari xushmuomalalik, nutqiy aktlar, bilvosita ma’no, emotsional munosabat va kommunikativ strategiyalarda ko‘zga tashlanadi.

Har ikki tilda internet muloqotining umumiy jihatlari mavjud bo‘lsa-da, ularning qo‘llanishi tilning grammatik tuzilishi, madaniy me’yorlar va ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog‘liq. Raqamli muhitda muloqotning muvaffaqiyatli kechishi til birliklarini to‘g‘ri tanlash bilan bir qatorda kontekst va pragmatik ma’noni anglashni ham talab etadi.

Mazkur mavzuni chuqur o‘rganish ingliz va turk tillaridagi raqamli diskursning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash, madaniyatlararo muloqot samaradorligini oshirish hamda zamonaviy kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Crystal, D. *Language and the Internet*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

2. Herring, S. C. “Computer-Mediated Discourse Analysis: An Approach to Researching Online Behavior.” In: Barab, S. A., Kling, R., Gray, J. H. (eds.). *Designing for Virtual Communities in the Service of Learning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

3. Yule, G. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 1996.

4. Austin, J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press, 1962.

5. Searle, J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.